

štava. Dotičući se Shakespearovih djela iz pozicije povijesti knjige, povijesti književnosti, te polemizirajući o pitanjima autorstva, posebno kolektivnog autorstva, žanrovskih odrednica, kraćenja i razlika u pristupu analizama Shakespearova djela među pripadnicima različitih generacija povjesničara književnosti, Šporer vješto isprepleće istraživanje Shakespearovih djela s poviješću književnosti, knjige, mentaliteta i čitanja. To poglavlje tako je sretno poslužilo autoru kao uvod za ispisivanje zaključka u kojem ističe važnost povijesti knjige u mijenjanju povijesti književnosti, ali i zaokružuje temeljne ideje o povijesti knjige i čitanja.

Nudeći temeljne izvore, referentne publikacije i definicije, tumačeći razvoj povijesti knjige raspravama o temeljnim izvorištima, smjerovima i temama, Šporer je napisao djelo koje je hrvatskoj povijesti knjige ne samo nedostajalo

nego bez kakvoga je daljnje bavljenje tim temama otežano. Tek uz ovakvu raspravu o izvorištima i pravcima povijesti knjige možemo početi raspravljati o mjestu hrvatske povijesti knjige u suvremenoj historiografiji, a ne samo o povijesti hrvatske knjige koja se zapaženim studijama i monografijama već profilirala. Iz tih se razloga ovo djelo može po svemu smatrati temeljnim udžbenikom i prvom polazišnom točkom u istraživanju hrvatske povijesti knjige i u njezinu etabliranju. Opravdano je očekivati i nastavak ovakva istraživanja i kritičkog promišljanja o hrvatskoj povijesti knjige, njezinim izvorištima, temeljnim smjerovima i metodama te načinima promatranja odnosa knjige prema društvu, književnosti i bibliografiji kao značajnim odrednicama.

Marijana Tomić

152

TEORIJA I PRAKSA KRITIČKOG RAZMIŠLJANJA

Iva Rosanda Žigo, (S)misao kritike. Udžbenik iz područja kritičkog mišljenja i akademskog pisanja. Koprivnica: Sveučilište Sjever. 2015. 210 str.

Kritika i kritičko mišljenje teme su koje, kako svjedoči i ova knjiga, zaokupljaju suvremenu inozemnu znanstvenu i struč-

nu javnost, dobrim dijelom zahvaljujući i sve većoj potrebi za interdisciplinarnim usmjeravanjem. Sveučilišni udžbenik Ive Rosande Žigo prva je knjiga takve vrste kojoj je središnja tema kritičko mišljenje, a svoju praktičnu ovjeru traži u kritici. Sveučilišni studiji u Hrvatskoj, posebice ako već i svojim nazivom sugeriraju interdisciplinarnost pristupa, često imaju kolegije kojima je u središtu interesa kritičko mišljenje, pa stoga i autorica, docentica na Sveučilištu Sjever i, među ostalim, nastavnica na kolegiju Kritičko razmatranje i akademsko pisanje, na početku donosi izvratke studentskih od-

govora na pitanje što je kritičko mišljenje, uzimajući upravo te odgovore kao smjerokaze u strukturiranju svoga rada te potkrepljujući objavljivanje ove knjige i nužnošću da se pojedinac, napose ako je novinar, snađe u suvremenom društvu te da kritički osvijesti različite teme poput medijske manipulacije, rodne neravnopravnosti, marginaliziranih skupina, ideologije ili struktura moći.

Međutim, knjiga se ne bavi kritikom tih društveno uvjetovanih pitanja, nego svoj istraživački interes usmjerava ponajprije na pedagogiju i filozofiju te kognitivne znanosti odnosno neuroznatnost koje mogu tumačiti tijek i rezultat kritičkog promišljanja. Knjiga je koncipirana dvodijelno, kao dijalog teorije i prakse. U prvom dijelu istražuju se navedeni teorijski pristupi u proučavanju kritičkog mišljenja, a u drugom dijelu autorica nudi obilježja i primjere kritičkoga razmišljanja o književnosti, kazalištu i filmu. Stoga se ne može reći da je ovo priručnik o pisanju književne, kazališne ili filmske kritike. Prikladnije bi bilo reći da je pisanje takvih kritičkih tekstova zapravo samo jedan od načina na koje kritičko mišljenje dolazi do izražaja,

Iako je hrvatskoj sveučilišnoj javnosti iz gotovo svih područja znanosti na raspolaganju i po više udžbenika i priručnika (V. Silobričić, M. Gačić, R. Zelenika...) napisanih za kolegije različitih studijskih programa, koji bi studentima imali ponuditi definiciju znanosti i/ili im pružiti uvid u njezin povijesni hod, a potom ih uvesti u metodologiju znanstvenog istraživanja te u kojima se studenti mogu upoznati s protokolom znanstvenog, stručnog i akademskog rada, takve knjige još uvijek ne eksponiraju kritičko mišljenje kao zaseban pojam iako ga podrazumijevaju i u praksi očekuju. U recentnoj hrvatskoj literaturi zaseban je primjer knjiga Dubravke

Oraić-Tolić *Akademsko pismo* (2011) u kojoj se, uz povijest znanstvene misli i praktične tehnike akademskog pisma, nalazi i poglavlje koje akademsko pismo interpretira kao novu vrstu retorike znanosti, a prema tome i kao osobitu vrstu razmišljanja o temi koja je predmet obrade. Daleko nadmašujući zahtjeve spomenutih sveučilišnih „uvodnih“ udžbenika, u toj se knjizi znanost nužno povezuje s kritičnošću i skepsom prema gotovim informacijama i podacima, a i žanrovski se u užem smislu razlikuju znanstveni, stručni i akademski radovi. Iako s navedenom literaturom ne ulazi u dublji dijalog ili raspravu, I. Rosanda Žigo na nekoliko se mjesta referira na nju, no kreće posve drugim smjerom, crpeći literaturu iz različitih znanosti – pedagogije, filozofije i kognitivnih znanosti. Kao jedinu relevantnu knjigu za kritičko mišljenje autorica navodi *Priručnik kritičkog mišljenja, slušanja, čitanja i pisanja – Kritičko mišljenje* (2012) Ive Buchberger.

Kad je o inozemnoj literaturi riječ, I. Rosanda Žigo navodi Harveyja Siegela, Matthewa Allena, Johna Deweyja, Roberta Ennisa, Diane F. Halpern, Erica B. Shiraeva i Davida A. Levyja te druge autore koji su ponudili definicije kritičkog ili pametnog razmišljanja (*critical thinking* ili *smart thinking*) baveći se tom temom posljednjih desetak godina. Bez obzira na izbor pristupa zajedničko im je to što su kritičko mišljenje uočili kao temu koju valja obraditi na posve nov način jer se ona ističe u različitim područjima ljudske djelatnosti. Nadilaženje disciplinarnih granica, koje nipošto nisu čvrste, i kritičko mišljenje postavljaju kao ishodište, a ne kao posljednicu svog pojedinačnog interesa te kritički promišljaju brojna područja ljudskog djelovanja, smještajući kritičko mišljenje u područje najbliže antropologiji koja

će odgovarajućim analitičkim i teorijskim aparatom rado razmotriti različita područja ljudskoga djelovanja. U ovom je slučaju kao područje od posebnog interesa odabrana kritika umjetničkih djela – književnih, kazališnih i filmskih – ali više radi ilustriranja kritičkog mišljenja odnosno razmišljanja nego radi pisanja normativnog priručnika za svaku pojedinu razinu – novinsku, stručnu ili znanstvenu.

Autorica podjednako često rabi sintagme *kritičko mišljenje* i *kritičko razmišljanje*, no budući da eksplicitno ne navodi razliku između njih, pažljiviji će čitatelj razabrati da se pojmom *kritičkog mišljenja* autorica služi rjeđe i u načelnim kategorijama, a još rjeđe *kritičkim misliocem*, pa se u kazalu pojmova na kraju knjige oba ta pojma navode kao podređeni pojmovi *kritičkog razmišljanja* kojemu je u knjizi dana prednost u učestalosti uporabe. *Kritičko razmišljanje* rabi se uglavnom za označavanje procesa koji ima svoja pravila i svoj tijek, na njega se referira na najviše mjesta u knjizi, a potječe iz anglosaske literature kojom se autorica, po vlastitom izboru, najviše koristi i u kojoj se pojavljuje *critical/smart thinking* kao temeljni pojam jedinstvenog oblika.

Posebnu vrstu zamki u kritičkom mišljenju krije logika, osobito na jezičnoj razini. Riječ, izjava, tekst i kontekst – onako kako ih je u četiri razine razdijelio P. Thagard – novost su u odnosu na dosadašnja istraživanja kritičkog mišljenja, a autorica im nadodaje pojmove istine, objektivnosti i subjektivnosti na kojima se ne zadržava, iako priznaje da je riječ o konfuznim elementima kritičkog razmišljanja te da su i njihova pojedinačna određenja međusobno često neusklađena i nekoherentna. Logičko mišljenje po sebi pokazuje se nedostatnim jer se kritičko mišljenje ne podudara s linear-

nim analitičkim rezoniranjem i logičkim rasuđivanjem.

Postojeća hrvatska literatura nedovoljno je uključivala neuroznanosti, a kritika književnosti, kazališta ili filma dosad se uglavnom nije osvrtna na pitanja mozga, emocija ili svijesti, nego se više zaokupljala „čistim“ žanrovskim pitanjima pojedine prakse, normiranjem ili deskripcijom. Takvo se što ne pokušava u ovom udžbeniku, nego se, u duhu suvremene interdisciplinarnosti znanstvenih istraživanja, u pomoć priziva literatura s drugih pojedinih područja te se od svega odabire relevantna građa za posve nov pojam kritičkog mišljenja, što ovu knjigu čini jedinstvenom. Osim toga jedno potpoglavlje u tom dijelu autorica posvećuje emocijama, njihovoj nedovoljno priznatoj ulozi i važnosti u procesu razmišljanja. Zato naglašava supostojanje dviju teorija: one prema kojoj su emocije univerzalne kod svih ljudi i one prema kojoj su uvjetovane određenim kulturnim ozračjem. Rubno zahvaća i u društvene okvire odnosa kritičkoga mišljenja i mehanizama moći koji usmjeravaju učenike i studente u obrazovnom procesu. Pojedinac je spreman za kritičko razmišljanje ako njime upravlja svjesni um, ako može razlučiti emocionalne dojmove, ako posjeduje potrebna znanja i njima umije upravljati, ako posjeduje razvijene logičke vještine i ako je uz to svjestan vlastitih socioloških i kulturnih osobitosti, o čemu se na primjerima raspravlja u drugom dijelu knjige.

Drugi dio knjige posve je nova cjelina u kojoj se različitim tekstovima ilustrira kritičko razmišljanje, ponajprije temeljeno na književnosti, kazalištu i filmu u pisanim medijima, i to na trima uspostavljenim razinama: u novinama, stručnim publikacijama i akademskim radovima (koji ovdje obuhvaćaju diskurs

znanstvenih časopisa). Kritičko mišljenje tako postaje neizostavan instrument u kreiranju i reprezentaciji sebstva, ali svoje mjesto pronalazi i u dijapazonu ljudskih aktivnosti i odnosa, od intimnih i osobnih do „sociološki konstruiranih“, što sve pridonosi antropološkom polazištu ovog udžbenika. Svaka se od navedenih razina analizira na području književnosti, kazališta i filma, navode se zahtjevi i vrste kritičkog mišljenja potrebnog za nastanak i čitanje takve kritike, a potom slijede najave po dva različita primjera uz sažeto navođenje njihovih razlikovnih obilježja.

Novinsko mišljenje stoga, uz poznavanje jezične i pravopisne norme, zahtijeva kritičko promišljanje materije u svakom njezinu segmentu, što znači da novinar mora znati za koga piše, koja mu je središnja poruka te zašto je važna, mora znati istražiti dostupne izvore o temi, razabrati njihovu kvalitetu i organizirati vlastite ideje jednostavno i izravno. U skladu s udžbeničkim uzusima književnost, kazalište i film ukratko se navode uglavnom kao tri različite kategorije kojima valja uočiti posebnosti, jednako kao i njihovoj kritici, a njihova je razlikovnost poduprta odgovarajućom znanstvenom literaturom i navodima iz nje. Svakako valja napomenuti da se uža disciplinarna određenja pojedinih vrsta kritike ne udaljavaju od temeljne literature, odnosno od one kojom se koriste gimnazijalci ili studenti početnih godina sveučilišnih znanstvenih studija. Ipak, uzme li se u obzir da je riječ o udžbeniku koji buduće novinare ima uputiti u žanr kritike, riječ je o komprimiranom ekscerptu za svako od navedenih područja. Pritom I. Rosanda Žigo ne propušta napomenuti da su novinske kritike mahom pisane populistički i informativno, da nerijetko bez dubljeg kritičkog rasuđivanja svoje zaključke dovode u vezu sa

širim društveno-političkim pitanjima, a u jednoj se prilici ne odriče ni postojanja talenta na koji je prije više od stotinu godina upozorio i slavni Pulitzer. Kad je riječ o kritičkom mišljenju u stručnim publikacijama, pred kritičarima su i složeniji zahtjevi specijaliziranih časopisa za određeno područje politike, kulture i umjetnosti. Zato takva kritika zahtijeva teorijsku nadgradnju i pisanje „teksta o tekstu“ na koje nastavlja kompendijski jezgrovite upute za sva tri tematska područja stručne kritike, pri čemu odabrani primjeri književne kritike potječu iz časopisa za kulturu (*Zarez*), ali i sa specijaliziranih portala (*Kazalište.br*, *Filmovi.br*).

Kritičko mišljenje u akademskom pismu autorica tumači drukčije. Naime, dok je u novinskoj i stručnoj kritici veću pozornost posvetila stilskim i sadržajnim obilježjima, zastajući na praktičnim uputama za dobru kritiku, u slučaju akademske kritike svoje ishodište pronalazi u zahtjevu da se razotkrije pogreška koja skriva tajnu neobjavljene istine, sukladno tezama koje u svojim radovima zastupa Pierre Macherey. U skladu s aktualnom praksom (Dubravka Oraić-Tolić) autorica navodi obilježja i retoriku znanosti, protokole i hodogram te daje po jedan primjer opsežne akademske kritike, nažalost, ne navodeći uvijek bibliografske podatke o autoru i mjestu objavljivanja. Budući da je I. Rosanda Žigo izvorno teatrologinja, zanimljivo je što uz po jedan primjer u akademskoj prezentaciji književnog i filmskog djela dodaje i jedan primjer prezentacije dramskog djela, ali i kazališnog čina, iskazujući na ovoj razini i poseban teatrološki senzibilitet, ali i veću zahtjevnost akademskog pisma. Upravo u dijelu o akademskom kritičkom razmišljanju primjeri odabranih radova opsegom višestruko nadmašuju autoričine uvodne smjernice i napomene, a nižu se stranice ispunjene znanstvenim diskursom, gdje-

što prelazeći okvire žanra sveučilišnog udžbenika. Bez obzira na to je li riječ o novinskoj, stručnoj ili znanstvenoj razini, udžbenik za svaku od njih u teorijskom smislu žanra upućuje na literaturu neprijepornih inozemnih ili domaćih autoriteta i na njihove radove, no autoricu više zanima slijed izlaganja misli, ideja i izvođenje zaključaka, a manje žanrovske osobitosti i definicije književne, kazališne/dramske ili filmske kritike. Stoga ovo i nije knjiga o zadanostima pojedinih vrsta kritike, nego o kritici po sebi – važno je samo piše li je novinar, stručnjak ili znanstvenik za neko područje.

Kritičkim mišljenjem upravlja mozak, čovjekov kognitivni i emocionalni aparat, iz čega proizlazi nužnost uključivanja kognitivnih znanosti i neuroznosti, jednako kao što kritičko mišlje-

nje izlazi iz okvira linearnoga logičkog mišljenja, ali ipak uključuje komputacijsko-reprezentacijsko razumijevanje uma. Cilj i smisao kritičkoga mišljenja stoga nije u logici i argumentaciji, nego u propitivanju uvjeta življenja i ostvarivanju ljudske individualnosti, što je u hrvatskim okvirima do sada najbliže antropološkom pristupu. Iva Rosanda Žigo u zaključku donosi i samokritiku vlastitog metodološkog izbora – htjela je napisati udžbenik za studente, naglasiti najvažnija obilježja, a ne zalaziti bez velikog razloga u teme koje nisu u središtu nastavnog programa. U tome je nesumnjivo uspjela, a uspjela je ponuditi i smjerokaz budućih istraživanja – svojih ili tuđih, ostaje da se vidi.

Lucija Ljubić

156

TEORIJSKI, POVIJESNI I KRITIČKI PROZOR U SLOŽENI FENOMEN POETIKE DJEČJE KNJIGE

Marijana Hameršak i Dubravka Zima, *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international. 2015. 446 str.

„Uvodom u dječju književnost studentima, istraživačima i čitateljima (dječje) knji-

ževnosti želimo predstaviti temeljne, ali izvan uskog kruga proučavatelja dječje književnosti u nas, čini nam se, nedovoljno poznate ili reflektirane, koordinate suvremenih promišljanja dječje književnosti kao kompleksnog, heterogenog, kulturnog i umjetničkog fenomena s društvenim ishodištima i reperkusijama“ (Marijana Hameršak i Dubravka Zima, svibnja 2015).

Knjiga *Uvod u dječju književnost* M. Hameršak i D. Zima na trostruki me način zaintrigirala. Prvo, sama ideja da dvije znanstvenice mlađe generacije napišu zajedno knjigu koja pokušava obuhvatiti i objediniti tako kompleksno književno područje učinila mi se dobrom jer je